

BİLMECELERİN OLUŞUM VE AKTARIMINDA YENİ BİR ORTAM: BİLMECE SİTELERİ

A NEW ENVIRONMENT IN THE FORMATION AND TRANSFERENCE OF RIDDLES: RIDDLE SITES

Ashlı BÜYÜKOKUTAN TÖRET*

ÖZ: Bireyi eğlendirip hoşça vakit geçirtmenin yanı sıra, çocuğun düşünme yeteneği ile zekâsını geliştirme, soyut ve somut kavramları öğrenmesine yardımcı olma, çevresindeki varlık ve olayları daha dikkatli gözlemlemesini ve ayrıntılara odaklanmasını sağlama, dolaylı anlatım yeteneğini geliştirme gibi işlevlere sahip olan bilmecelerin, sözlü kültür ortamından bilmece sitelerine de taşındığı görülmektedir. Yeni dönemin yaşam koşullarının, şartlarının ve gerekliliklerinin değişmesi, bireyin ihtiyaçlarının, ilgi ve zevklerinin farklılaşması ve benzer sebepler karşısında bu güncelleme süreci normal karşılanabilir. Kendine has şekil, muhteva ve anlatım özellikleri olan bilmecelerin, internet sitelerinde icra edilmesi, geleneğin aktarılması ve yeniden üretilmesi açısından önemlidir. Yazıda, sözlü kültür ortamında yaratılan ve kuşaktan kuşağa aktarılan, bazıları yazılı edebiyat metinleri içinde yer alan bilmecelerin, bilmece sitelerindeki icrası üzerinde durulmuştur. Geleneğin icrasına dair tespit ve değerlendirmeler, bilmece sitelerinin içeriği, amacı ve hedef kitlesi; sitede yer alan bilmece sunumu; yayıncı/editör, okuyucu ilişkisi ve yapılan yorumlar ışığında yapılmıştır. İnternet ortamında yer alan sanal mekânlarda soru sormaksızın yapılan incelemelere dayanan çalışmanın hareket noktası, doğrudan bilmece başlığını taşıyan ve bugün aktif olan www.bilmecelerimiz.com ve www.bilmecesitesi.com adlı sitelerdir. Bu çalışma ile kısa, anlaşılması kolay ve şiirsel yapılarıyla özellikle çocuklar için önemli bir tür olan bilmecelerin işlevlerini bilmece sitelerinde ne şekilde yerine getirmekte olduğu sorusuna da cevap aranmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilmece, gelenek, icra ortamı, bilmece siteleri, değişim, işlev.

ABSTRACT: In addition to entertaining and allowing the individual to spend a pleasant time, riddles, which have such functions as developing children's thinking ability, intelligence and indirect expression skills, helping them learn abstract and concrete concepts, ensuring they observe their surroundings and events more carefully and focus on details, are also seen to be moved from verbal culture environment to the riddle websites. This updating process can be regarded as normal in the face of changes in the living conditions and requirements of the new era, differentiation of the needs, interests and pleasures of the individual, and the like. In terms of transfer and reproduction of tradition, it is important that riddles, which have their own form, content, and narration, published on internet sites. This article is focused on the execution of riddles - which are created in verbal culture environment and transferred from generation to generation, and some of which are included in written literary texts - on the riddle websites. The identification and assessments regarding the execution of the tradition were made in the light of the content, aim and the target audience of the riddles sites, the presentation of the riddles on the site, the publisher/editor and the reader relationship and the

* Dr. Öğretim Üyesi - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Eskişehir - abuyukokutan@hotmail.com

comments. The starting point of the study which was based on the reviews carried out without asking questions in the virtual places on the internet is the riddle sites www.bilmecelerimiz.com and www.bilmecesitesi.com which directly carry the title of 'riddle'. With this study, it was also sought to answer the question of how riddles, which are especially an important genre for children with their short, clear, and poetic structures, carry out their functions on the riddle websites.

Keywords: Riddle, tradition, execution environment, riddle sites, change, function.

1. Giriş

Bilmeceler, sözlü halk edebiyatının en yaygın ve zengin verimlerinden olmakla birlikte, Türkiye’de bilmeceleri, başlı başına bir tür olarak ele alıp değerlendiren, farklı bakış açıları öne süren çalışmalar son derece azdır. Mevcut yayınlar büyük oranda, sahadan metin derlemesi şeklindedir. Öyle ki bilmeceyi tanımlama ihtiyacı duyan araştırmacıların çoğu, Şükrü Elçin tarafından yapılan tanım üzerinde durmuşlardır. “*Bilmeceler, tabiat unsurları ile bu unsurlara bağlı hâdiseleri; insan, hayvan ve bitki gibi canlıları; eşyayı; akıl, zekâ veya güzellik nev’inden mücerred kavramlarla dinî konu ve motifleri vb. kapalı bir şekilde, yakın-uzak münasebetler ve çağrışımlarla, düşünce, muhkeme ve dikkatimize aksettirerek bulmayı hedef tutan kalıplaşmış sözlerdir*” (Elçin, 1993: 607). Âmil Çelebioğlu ve Yusuf Ziya Öksüz tarafından hazırlanan, önemli bir çalışmada da, o güne kadar bilmecelerle ilgili yapılan tariflerin en uygunun Elçin tarafından yapılmış olduğu belirtilmekte ve bilmece şöyle tanımlanmaktadır. “... mücerred, müşahhas hemen her mevzu’u, karakteristik bir veya birkaç yönüyle içine alan daha çok manzûm ve suâl mâhiyetinde, söyleyeni mechul, târihimizin karanlık devirlerinden günümüze kadar süregelen halk mahsülleridir” (Çelebioğlu ve Öksüz, 1979: 7).

Çelebioğlu ve Öksüz’ün yukarıda ifade ettiği üzere, bilmece türünün izlerine en eski zamanlarda rastlanmaktadır. Türk yazılı edebiyatında, 11. yüzyılda Kaşgarlı Mahmud tarafından yazılan *Divânü Lugatit-Türk*’te, bilmecelerle ilgili ilk kayıtlar yer almaktadır. Eserde, bilmece karşılığı olarak, tap- fiil kökünden türetilen “tabuzgu”, “tabuzgu neng” (Atalay, 2013: I-489), “tabuzguk” (Atalay, 2013: I-502), “tapzuğ” (Atalay, 2013: I-462) gibi birtakım kelimeler bulunmaktadır. Yine eserde Türklerin, bilmece sorma anlamında “tapzuguk tapuzdum” (Atalay, 2013: I-462) ya da “tabuzguk tabızdı” (Atalay, 2013: II-164) ifadelerini kullandıkları belirtilmektedir. Derlemeye dayanan ilk Türk bilmecelerinin yer aldığı *Codex Cumanicus* (14. yy.)’taki “tamızık” kelimesinin de bilmece karşılığında kullanıldığı ifade edilmektedir (İnan, 1998: 354). Daha yakın dönemlerde Anadolu sahasında “muamma” ve “lugaz” terimleri de bilmece türünü karşılamak için kullanılmıştır (Aça, 2009: 520). Anadolu’da, bilmeceler, “atlı hekât”, “atlı

* Türkiye ve diğer Türk toplulukları ile Batıdaki bilmece tanımları için bk. (Türkyılmaz, 2007: 7-20).

mesel”, “bilmeli matal”, “bulmaca”, “tanımaca”, “tapmaca” gibi adlarla da bilinmektedir (Kaya, 1999: 464).

Anadolu sahasında ağırlıklı olarak, bil- fiil kökünden “bilmece” terimiyle ifade edilen bu tür, başka terimlerde de ifade edilmektedir. Asal, asal sorma, askı, atlı hekat, atlı mesel, bağlama, bulmaca, düzmece, elçim, fıcık, gazelleme, masal, mat, tanıtmaca bunlardan bazılarıdır.* Bilmece, diğer Türk toplulukları arasında da yaygın bir türdür. Bilmeceler için Türklerin kullandıkları terimler de temelde “tap- ve bil-” gibi birkaç köke bağlı olmakla birlikte çeşitlilik göstermektedir (Sakaoğlu, 1983: 230). Bilmece kelimesinin karşılığı olarak; Azerbaycan, Türkmenistan, Özbekistan ve Karay Türkleri “tapmaca”, Özbekistan Türkleri “cumbak”, Karakalpak ve Kazak Türkleri “jumbak”, Türkmenistan ve Özbekistan Türkleri “matal”, Başkurt, Kırgız ve Tatar Türkleri “tabışmak” , Tıva Türkleri “tıvızık” gibi terimleri kullanmaktadırlar (Kaya, 1999: 463; Şimşek 2003: 222). Yine “commok”, “cumak”, “gomak”, “gombak”, “zomak” gibi terimler de bilmece karşılığında kullanılmaktadır.*

Bilmecelerin kökeni konusunda araştırmacılar, toplumların ilk zamanlarında teşekkül etmiş mit, efsane ve merasimler üzerinde durmuş, çeşitli teoriler ileri sürmüşlerdir. Bazı araştırmacılar bilmecelerin, insanların günlük hayatlarında gizlice konuşma ya da gizli dil ihtiyacından meydana geldiğini ifade etmiştir. Bu gizli dil, sihir, tabu ve mistik törenlere bağlı bir şekilde doğmuştur. Avcılık döneminde insanlar, zararlı hayvanların isimlerini açıkça zikretmemiş, onların doğru isimlerinin yerine takma isimler kullanmışlardır. Örneğin; kurda, “dik kulak, kızılöz”; ayıya, “büyük ayak, tabanı geniş”, tilkiye, “hileci, tavukçu, uzun kuyruk” diyerek söz konusu hayvanların, kendilerine verecekleri zarardan kaçınmaya çalışmışlardır. Bu tabu ve canlılara yönelik adlandırmaların yanı sıra, bilmecenin sihirle bağlı bir oyun olduğu görüşünü destekleyen; masallarda, efsanelerde ve mitlerde kendisine sorulan bilmeceyi çözerek hayatını kurtaran ya da çözemeyerek ölüme giden insanlar bulunmaktadır. Yine, gelinlerin kocasının ailesinden olan akrabalarının ismini söylememeleri de bilmecelerin oluşumunda etkindir. Ayrıca, bilmecenin bireylerin bilgilerini yoklamak, soru sorarak bir şeyler öğretmek arzusuyla ortaya çıktığı da düşünülmektedir.* Sözlü kültürde bilmece sorma ve cevaplama geleneğinin “Bilmece Oyunu” olarak adlandırılmasına bakılırsa, bilmecelerin kökeninde oyun olgusuna da yer vermek gerekmektedir (Aça, 2013: 123).

İlk zamanlarda gizli konuşma dilini, çeşitli tören ve merasimleri birtakım yönleriyle bünyesinde barındırmış, ekincinin, hayvancının, avcının faaliyetleriyle ilgili olmuş, devlet işlerinde akıl ve bilgiyi sınamak

* Anadolu sahasında bilmece karşılığında kullanılan terimler, bu terimlerin izahları ve kullanıldıkları bölgeler için bk. (Sakaoğlu, 1983: 227-243).

* Türk toplulukları arasında bilmece teriminin karşılığında kullanılan terimlerle ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bk. (Sakaoğlu, 1983: 227-243).

* Ayrıntılı bilgi için bk. (Başgöz ve Tietze, 1999: 4-9; Şimşek, 2003: 224-227).

amacıyla kullanılmış bilmecelerin işlevinde, zamanla değişiklikler meydana gelmiş, daralmalar olmuştur (Türkyılmaz, 2007: 217). Bugün bilmeceler, özellikle nesnelere, objeleri ve etrafını yeni tanımaya, öğrenmeye çalışan çocukların dünyasında önemli bir yere sahiptir. Eğlendirip hoşça vakit geçirtmenin yanı sıra, çocuğun düşünme yeteneği ile zekâsını geliştirme, soyut ve somut kavramları öğrenmesine yardımcı olma, çevresindeki varlık ve olayları daha dikkatli gözlemlemesini ve ayrıntılara odaklanmasını sağlama, dolaylı anlatım yeteneğini geliştirme gibi işlevleriyle dikkat çeken bilmeceler, elektronik kültür ortamlarında da aktarılmaktadır. Bugün, özellikle çocukların dil gelişimi ile ilgili kazanımlarını desteklemek amacıyla seçilen kafiyeli sözcüklerden oluşan bilmecelere çocuk eğitim CD (DVD)'lerinde, radyo ve televizyon kanallarının çocuk programlarında yer verilmektedir. Bunun yanı sıra bilmecelerin, yeni icra mekânlarından birisi de internetteki bilmece siteleridir. Bilmeceler, tıpkı daha önce çalıştığımız tekerlemeler gibi (Büyükokutan Töret, 2017: 883-898), internet sitelerinde icra edilmektedir. Söz konusu elektronik kültür ortamı; kendine has birtakım biçim, anlatım, içerik özellikleri, icra ortamı, icracı ve dinleyici diyalogu olan bilmecelerin, sanal ortamdaki icrasını tespit edebilmek adına önemli bir veri kaynağıdır. Bugün hemen her evde bir bilgisayar ve internet bağlantısı olması, çocukların teknolojiyi etkin bir şekilde kullanmaları dikkate alındığında, bu veri kaynağının işlevi daha iyi anlaşılacaktır.

Yazıda, sözlü kültür ortamında yaratılan, her türlü nesne, kavram ve konuyla ilgili soruyu, geleneğin gerektirdiği şekilde, manzum ya da mensur bir yapı içerisinde, benzetme, mecaz, mübalağa, küçültme ve tezat gibi edebî sanatlardan da yararlanarak soran; cevabı ise toplumda hazır olan bilmecelerin, internet sitelerinde ne şekilde icra edildiği üzerinde durulacaktır. Geleneğin icrasına dair tespit ve değerlendirmeler, bilmece sitelerinin içeriği, amacı ve hedef kitlesi; sitede yer alan tekerlemelerin sunumu; yayıncı/editör, okuyucu ilişkisi ve yapılan yorumlar ışığında gerçekleştirilecektir.

2. Bilmecelerin İcra Edildiği Bazı İnternet Siteleri

Bilmece siteleri, bireylerin, internet erişimi olan her yerde, üye olma şartı aranmaksızın, mevcut bilmeceler arasından istediklerini okuma, özellikle de ev ödevlerini yapmak amacıyla yazma ihtiyacı duydukları, diğer okuyucularla paylaşmak istedikleri bilmeceleri ekleyebildikleri, yorum yapabildikleri elektronik kültür ortamlarındandır. Söz konusu sanal zeminler, sözlü kültür ürünlerinden olan bilmecelerin sürekliliğini göstermesi noktasında dikkat çekicidir. Bu, aynı zamanda, çocuğun varlık ve olayları daha dikkatli gözlemlemesini sağlama, çevresini daha iyi algılamasına imkân verme, Türkçeyi kullanma becerisini geliştirme, düşünme ve zekâ gelişimini sağlama, oyun oynarken yarışmasına hizmet etme, ait olduğu toplumla bütünleşmesini sağlama gibi işlevleriyle bilmecelere duyulan ihtiyacın da bir göstergesidir. Teknoloji ve iletişimin hızla gelişmesi neticesinde ortaya çıkan, bilmecelerin yeni icra ortamı olan

söz konusu bilmece sitelerinin işlevlerini ve gelenek içerisindeki yerini değerlendirebilmek adına yapı ve işleyiş özelliklerine değinmek yerinde olacaktır.

2.1. Bilmecelerimiz.com

Bir tür olarak, diğerlerine oranla, üzerinde daha az sayıda çalışmalar yapılan bilmeceleri sınıflandırma denemeleri, elektronik ortamda farklı şekillerde karşımıza çıkarmaktadır. "www.bilmecelerimiz.com" adıyla kurulan bilmece sitesinde yer alan bilmeceler; "Bitkilerle İlgili Bilmeceler", "Çocuk Bilmeceleri", "Eğitici Öğretici Bilmeceler", "Hayvanlarla İlgili Bilmeceler", "İlginç Bilmeceler", "Klasik Bilmeceler", "Kolay Bilmeceler", "Komik Bilmeceler", "Manili Bilmeceler", "Matematik Bilmeceleri", "Okul Öncesi Bilmeceleri", "Saçma Bilmeceler", "Şaşırtıcı Bilmeceler" ve "Zor Bilmeceler" ana başlıkları altında okuyucu kitlesine sunulmaktadır. Bilmecelerin, bireylerin ihtiyaçları ve içinde bulunulan zamanın gereklilikleri karşısında, gerek çeşit gerekse icra ortamı açısından değişmekte olduğunu gösteren bu durum, aynı zamanda işlevsel açıdan bilmecelere duyulan ihtiyacın da bir göstergesidir. Diğer bir ifadeyle, bilmecelerin icra edildiği bağlam, bugünün üretim ve tüketim yapıları karşısında, değişip güncellenmekte ancak işlevleri, sanal zeminde de olsa, devam etmektedir.

Sırasıyla pembe, yeşil ve mavi renklerinden oluşan yan yana üç soru işareti amblemini kullanan sitenin, ana sayfasının en altında, 2012 yılından bu yana aktif olduğu belirtilmektedir. Sitenin, ana sayfasının sol üst tarafında yer alan sütunda, "Bilmece Kategorileri" başlığının altında, yukarıda söz edilen tasnife yer verilmektedir. Ardından, "Bilmeceler" başlığı ile bilmecenin tanımı, konusu ve yapısal özellikleri hakkında çok kısa bilgiler bulunmaktadır. Verilen bilgilerin, İsmet Zeki Eyüboğlu'na ait olduğu ifade edilmektedir. Eyüboğlu'nun hangi çalışmasından alındığı belirtilmemekle birlikte, bilmeceler üzerine yapılan temel çalışmalara değinilmemesi, site yöneticilerinin tam olarak konuya vakıf olmadıklarını ve bilimsel etik kurallarına dikkat etmediklerini göstermektedir.

Sitede yer alan her bir bilmece kategorisinin altında, "*Bilmecelerin cevaplarını görmek için bilmecenin üzerine tıklayınız, tıkladığınızda cevabı göremiyorsanız baştaki yeşil şekle tıklayın. Sitemizde komik, ilginç, zor, kolay, yüzlerce bilmeceyi cevaplarıyla bulabilirsiniz*" açıklaması bulunmaktadır. "Bitkilerle İlgili Bilmeceler" kategorisinde toplam 82 tane bilmece kayıtlıdır. Beş yapraklı yonca işaretinden sonra verilen bilmecelerin ilki, "*Sarı sarı yazılmış / Sıra sıra dizilmiş / Tarlalardan atlamış / Tüfek gibi patlamış*" * sözlerinden oluşmaktadır. Tek bir satırda verilen bilmece metninin üzerine tıkladığında, kırmızı renkli, kalın harflerle yazılmış "*patlamış mısır*" cevabı görünmektedir. Metnin karşısında, -verilen örnekte

* Bilmece sitelerinde yer alan tekerleme metinleri, kullanıcı adı ve yorumları sitede yer aldığı şekilde verilmiştir.

“eren”- bilmeceyi ekleyen kişinin adı-soyadı ya da rumuzu belirtilmektedir. “*Yel eser dans eder / Sıcakta kaldın mı serin eder / Tüm arkadaşların sıralansa / Boyunu anca geçer*” örneğinde olduğu gibi bilmece, site yönetimi tarafından eklenmişse bu da “*bilmecelerimiz.com*” şeklinde belirtilmektedir. Her kategorinin sonunda, sitede yer verilen bilmecelerin aldığı beğeni sayıları bulunmaktadır. Beğeni seçeneğinin yanı sıra istenildiği takdirde ilgili kategorideki bir bilmecenin, internet ortamında paylaşılabilmesi de ifade edilmektedir. Mevcut tüm kategorilerdeki bilmecelerde aynı yol izlenmektedir. Yazılı olarak verilen bilmece kategorilerinin ana başlıklarının kırmızı renkte yazılması, bilmece metinlerinin başında yeşil renkte yonca resminin yer alması, cevapların kalın, kırmızı harflerle verilmesi, sitenin takipçilerinin ağırlıklı olarak çocuklardan oluştuğu düşünüldüğünde, dikkati toplama ve bilmecenin cevabına odaklanma açısından, kanaatimizce, faydalı bir uygulamadır. Buna ilave olarak bilmecelerin, ekleyen kişiler tarafından seslendirilmesinin, daha dikkat çekici olacağı, bu şekilde daha geniş bir kitleye ulaşacağı düşünülmektedir.

Sitenin sol tarafında yer alan ve ikinci kategori olan “Çocuk Bilmeceleri” başlığı altında verilen 548 tane bilmece, daha çok çocuğun soyut ve somut kavramları öğrenmesine yöneliktir. Cevabı bulabilmek için çevredekileri daha dikkatli gözleme gerektiren bu bilmeceler sayı olarak, “Komik”, “Klasik” ve “İlginç” bilmecelerden sonra dördüncü sıradadır. “*7 delikli tokmak bunu bilmeyen ahmak*”, “*Çarşıdan aldım 1 tane eve geldim 1000 tane*”, “*Bilmece bildirmece el üstünde çevirmece*” örneklerinde görüleceği üzere, sitede yer alan bilmece metinleri, büyük oranda, sözlü gelenekte yaygın olarak bilinen bilmece metinlerinden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra “*Bilemezsin bildirir düğmeleri vardır şekil şekil*” şeklinde verilen ve cevabının “bilgisayar” olduğu belirtilen bilmeceler de bulunmaktadır. Söz konusu bilmeceler, kanaatimizce, site yöneticileri ya da takipçilerinden biri tarafından yazılarak eklenmektedir. Ancak, takipçi ve beğeni sayılarına bakılarak, söz konusu bilmecelerin, elektronik kültür ortamında yaşatıldığını ve aktarıldığını söylemek mümkündür.

Üçüncü kategori olan “Eğitici Öğretici Bilmeceler” başlığı altında verilen bilmeceler, çocuklara haftanın günlerini, yılın aylarını, mevsimleri, meyve ve sebzeleri, duyu organlarını, bilim dallarını, eş anlamlı kelimeleri, çeşitli bitki ve hayvanları, teknolojik aletleri vb. öğretmeye yöneliktir. Site yöneticileri tarafından eklendiği belirtilen “*Sayıları beştir. Birbirine kardeştir. İslam dininin temelidir. Bilin bakalım bu nedir?*” şeklindeki bilmece ile İslam’ın şartlarını öğretilmeye çalışılırken, “*Göller akarsular, bu bilim dalının konusudur tath sular*” bilmecesi ile limnoloji bilim dalı öğretilmeye çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra bu kategoride yer alan “*Vardır iki tekeri, çok zorlar herkesi. Sakın araba sanmayın. Kask takmayı unutmayın*” (Aylin) şeklindeki bilmecelerle çocuklara, bisiklet kullanırken belli kurallara uymaları, sağlıklı besinler tüketmeleri, büyüklerinin sözlerini dinlemeleri belirtilmektedir.

“Hayvanlarla İlgili Bilmeceler” kategorisinde toplam 86 adet bilmece kayıtlıdır. Bu bilmeceler, ağırlıklı olarak, hayvanların birtakım fiziksel özelliklerini vererek, hangi hayvan olduğunu buldurmaya yönelik işlevleriyle dikkat çekmektedir. “*Uzundur ip değil, ısırır aslan değil*” (Irmak Polat) bilmecesi ile yılan kastedilirken, “*Tacı var prenses değil, çocuğu var anne değil, ayağı topuklu manken değil*” (Özlem) bilmecesi ile horozun fiziki özelliklerinden söz edilmektedir. Bunun yanı sıra, “Hilal” adlı kullanıcı tarafından eklendiği belirtilen, “*Kediler niçin hep dört ayaklarının üzerlerine düşerler?*” şeklinde sorulan ve cevabı “*Beşinci ayakları olmadıkları için*” olarak verilen, hayvanın fiziki özelliklerinin ne kadarının bilindiğini ölçmeye yönelik sorular da bulunmaktadır.

Doğada yer alan ve bilmece konusu edilen her türlü canlı, nesne, soyut ve somut kavramlar arasından, gerek site yöneticileri gerekse site kullanıcıları tarafından ilginç bulunan bilmeceler, “İlginç Bilmeceler” başlığı altında yer almaktadır. Toplam 877 bilmece bulunan bu kategorinin, kullanıcılar tarafından sıkça ziyaret edildiği, yeni bilmeceler eklendiği görülmektedir. Ağırlıklı olarak, kelimelerin tersten okunuşuna, -“*En güzel mevsim hangisidir*” (bilmecelerimiz.com) bilmecesinin cevabı “tersi şık olduğu için kış” olarak verilmektedir- ya da birtakım hece oyunlarına dayanan -“*En sevmediğimiz an hangi andır*” (Betül Çiftçi) “şeytan”- bilmecelerden oluşmaktadır. Bunun yanı sıra, örneğin, bitkilerle ilgili bilmeceler kategorisinde de verilen ve cevabı, bize göre, pek de ilginç olmayan “*Alçak dallı, yemesi ballı*” (Dilara Çor) şeklindeki bilmecelere bu bölümde yer verilmektedir.

Cevabı çoğu yetişkin tarafından bilindiği düşünülen, alışlagelmiş bilmeceler, “Klasik Bilmeceler” kategorisinde bulunmaktadır. “*Çarşıdan aldım bir tane, eve geldim bin tane*” (Bircan Ünsal), “*Yer altında püsküllü dede*” (Ali Kaan Bedel), “*Suya düşer ıslanmaz, yere düşer paslanmaz*” (Burak Emre Akkaya) şeklinde üzerinden çok zaman geçtiği hâlde bugün de bilinen bilmecelerin yer aldığı bu bölümde, toplam 880 bilmece bulunmaktadır. Bu durum, geleneksel olanın, elektronik kültür ortamında yeni nesle aktarılması adına önemlidir. Bunun yanı sıra aynı başlık altında yer verilen ve alışlagelmiş olan cevabı “tren” olarak bilinen, “*Sıra sıra odalar, birbirini kovalar*” (Mustafa Özer) şeklindeki bilmecenin cevabının “metro” olduğu belirtilmektedir. Yine, “*Bilmece bildirmece cam üstünde kaydırmaca*” (Yağmur) şeklinde yazılan bilmecenin cevabı “bez” olarak yazılmaktadır. Bu durum da bilmecelerin, içinde bulunulan zamanın ihtiyaç ve gerekliliklerine göre güncellendiğini, yeniden üretildiğini göstermektedir.

Okul öncesi dönemdeki çocukların dahi bilebilecekleri kolaylıktaki bilmeceler, “Kolay Bilmeceler” başlığı altında verilmektedir. Toplamda 117 tane olan bu bilmecelerin çoğu, “Klasik Bilmeceler” kategorisinde de yer almaktadır. Şevval Mete adlı kullanıcı tarafından eklendiği belirtilen, “*Çarşıdan aldım 1 tane eve geldim 1000 tane*” bilmecesi ile cevabı “yıldız” olan, “*Akşam baktım pek çok sabah baktım hiç yok*” (Öznur Emel) bilmecesi

bu duruma örnektir. Bunun yanı sıra bu kategoride de yeni şartların ve gereklerin doğrultusunda üretim ya da güncelleme sürecine giren bilmeceler bulunmaktadır. Örneğin, *“Telefon, bilgisayar, tablet o olmadan işe yaramazlar”* (Aylin Çınar) bilmecesi “internet”in günlük hayatımızdaki yerine dikkat çeken bir bilmecedir. Yine, *“Söylersin söylersin bitmez, yazarsın sayfalara sığmaz, sözelciler anlamaz”* (Dünyalı Sude) şeklindeki bilmece, yeni eğitim sisteminin öğrencileri sayısal, sözel, eşit ağırlık ve dil bölümleri olarak sınıflara ayırmasının bir göstergesidir.

Toplam 949 bilmece ile ilk sırada bulunan “Komik Bilmeceler”in, en sık ziyaret edilen, yeni bilmeceler eklenen ve mevcut bilmecelerin gerek ev ödevlerinde gerekse sanal ortamlarda paylaşıldığı bir kategori olduğu anlaşılmaktadır. Ağırlıklı olarak, toplumsal hayatta süregelen ya da mevcut birtakım anlaşmazlıkları, çekişmeleri, uyumsuzlukları konu edinen bu bilmeceler, daha çok mensur yapıdadır. Cevabı “oruç tutarım” olan, *“50 erkeğe sorduk annenizle eşinizin doğum günü aynı olsa kimi yemeğe götürürsünüz? Cevapları ne olmuştur”* (Bilmece ustası) bilmecesi ile cevabı “su sesi, para sesi, kaynanamın son nefesi” olan *“Bir kadına sormuşlar. En sevdiğin üç ses ne? Kadın ne demiş?”* (Deniz) bilmeceleri buna örnektir. Bunun yanı sıra okuyucuya komik geleceği düşünülen, ilkinin cevabı “hamburger”, ikincinin cevabı “abim”, üçüncünün cevabı “Mustafa Sandal olan şu bilmeceler de bu kategoride yer almaktadır: *“Olmamış burgere ne denir?”* (Malik), *“A101 ve BİM ortak bir market açsalar adı ne olurdu?”* (Volkan Baylan), *“Mustafa Denizli denize düşerse ona kim yardım eder?”* (Melek Aybike Dinç). Verilen örneklerde de görüleceği üzere, sözlü edebiyat verimlerinden olan bilmeceler, sırtını geleneğin değişim ve gelişim özelliğine yaslayarak, sanal ortamda yeni bilmece metinleri olarak da karşımıza çıkabilmektedir.

“Manili Bilmeceler” kategorisinde yer alan 94 tane bilmece, mani nazım birimiyle yazılmış, çoğunlukla yedi heceli, dört dizeden oluşmaktadır. Birinci, ikinci ve dördüncü dizeler uyaklı, üçüncü dize serbesttir. Cevabı “bal” olan *“Varvaradan var getir / Karlı dağdan kar getir / Sağılmamış çiçekten / Çalkanmamış yağ getir”* (Ahmet Emin) bilmecesi ile cevabı “su” olan *“Yürür gider canı yok / Boğazlasan kanı yok / Dünyaya can dağıtır / Kendisinin canı yok”* (Marinette) bilmecelerinin uyak düzeni harflerle (aaxa) şeklindedir. Her türlü konuda olabilen manili bilmecelerin bazıları da sekizli hece ölçüsü ile yazılmıştır. Cevabı “bilgisayar” olan *“İnsan yükler bilgisini / Şişsak yapar işlemini / Belki bir gün gelişir de / Kendi kurar kendisini”* (www.bilmecelerimiz.com) buna örnektir. Manili bilmeceler başlığı altında verilen örneklerin tamamı incelendiğinde, sözlü kültürde mani olarak da derlenebilecek bir dördlüğün, bilmece olarak yer aldığı görülmektedir. Cevabı “bal” olan şu bilmece buna örnektir: *“Yaştır kurutamazsın / Tuzunu bulamazsın / Çiçeklerden toplanır / Tadına doyamazsın”* (Minik Kuş). Bu durumu, bilmecelerin birçoğunun soru anlamı taşıyan bir yapıda olmaması ile açıklamak mümkündür. Konuyla

ilgili olarak, İlhan Başgöz, bilmece ile maninin girift bir yapı arz ettiğini, hemen her maninin anlam yakıştırmalarıyla bilmece türü olarak kullanılabileceğini belirtmektedir (Başgöz ve Tietze 1999: 21). Cevabı “yumurta” olan, “Ufacık mermer taşı / İçinde beyler aş / Pişirirsen aş olur / Pişirmezsen kuş olur” (Cansu) örneğinde olduğu gibi bu durum, manilerin bazılarının bir nesne ya da durumu ifade eden bilmecemsi ifadeler olduğundan kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra bu kategoride, “Soba başına oturdum / Çocuklara soruldum / Kimi bildi kimi bilemedi / Zihinlere kuruldum” (Buse Davut) örneğindeki gibi, bilmece türünü tanımlayan bilmeceler de yer almaktadır.

“Matematik Bilmeceleri” kategorisinde yer alan 24 tane bilmece, bilmeden ziyade, çocuklara sayma sayılarını ve aritmetiği öğretmeye yönelik sorulardan oluşmaktadır. Büyük çoğunluğu site yönetimi tarafından eklenen bu sorulara, “Soru işareti yerine ne gelmelidir: 3 5 6 8 14 18 21 ?”, “Özel bir sayı var. Bu sayı rakamları toplamının 3 katıdır. Bu sayıyı bulabilir misin?”, “Telefondaki tuşların çarpımı kaç eder” örneklerini vermek mümkündür. Bunun yanı sıra yine site yönetimi tarafından eklenen ve cevabı “matematik” olan “En eski bilim dallarından biri / Bu dalın uzmanları / İnceler sayıları ve şekilleri” şeklinde söz konusu bilim dalını buldurmaya yönelik şiirsel yapıdaki bilmece örneklerine de rastlanmaktadır.

“Okul Öncesi Bilmeceleri” başlığı altında kayıtlı olan toplam 64 tane bilmece, çeşitli hayvanların, sebze ve meyvelerin, canlı ve cansız varlıkların, nesnelere öne çıkan birtakım özelliklerini belirterek, onları okul öncesi dönemdeki çocuklara kavratma işlevine sahiptir. “Benim bir hayvanım var, kuyruğundan uzun burnu var” (Abdurrahman Muhammet), bilmecesinde filin uzun olan kuyruğu ve ondan daha uzun olan burnu vurgulanmaktadır. Yine, “Portakaldır büyüğüm / Bense daha küçüğüm / Sevilerek yenirim / Çabucak tükenirim” (Fehmi Söylemez) örneğinde, portakala benzeyen ama ondan daha küçük olan mandalina buldurulmaya çalışılmaktadır. Bunun yanı sıra bu kategoride, okul öncesi çocuklara, eğlenceyle karışık, basit toplama ve çıkarma işlemlerini öğretmeye yönelik bilmeceler de yer almaktadır. Sepetin altının çıktığı için cevabı “sıfır” olan bir bilmece şöyledir: “Bir sepet varmış / İçine sekiz tane yumurta varmış / Altı çıkmış / Kaç kalmış?” (Dilem Berru Yıldız).

“Saçma Bilmeceler” kategorisinde, “kimdir?”, “nedir?”, “ne denir?”, “hangisidir?”, “neden?” şeklindeki soru ekleriyle biten, kısa, mensur yapıda toplam 821 bilmece bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak cevabı, verilen bilmece cümlesinin herhangi bir kelimesinin içinde saklı olan ya da ondan türetilen yeni bir kelime olan bu bilmeceler, dinleyicileri/okuyucuları şaşırtma, eğlendirme ve aynı zamanda onların, etrafındaki varlık ve nesnelere farklı açılardan bakmalarını sağlama işlevleriyle dikkat çekmektedir. Eklenen bilmece sayısı ve kullanıcı ziyaretlerinin sıklığı açısından bakıldığında, bu kategorinin, site yönetimi tarafından verilen “saçma” başlığı yerine, bir sonraki başlık olan “Şaşırtıcı Bilmeceler” kategorisine dâhil edilmesi,

kanaatimizce, daha uygun olacaktır. Öyle ki söz konusu başlık altında verilen 423 tane bilmece de, buradakine benzer şekilde “ne var?”, “ne bulunur?”, “neydi?”, “ne denir?” gibi soru ifadeleriyle bitmektedir. Saçma kategorisinde yer alan ve ilkinin cevabı “atletkişot”, diğerinin “kanal”, sonuncunun “tokat” olan bilmeceler şöyledir: “*Donkişot’un karısı kimdir?*” (Merve Selen), “*Nalın en büyüğü nedir?*” (İbrahim Etem Bulak), “*Doymuş ata ne denir?*” (Nisanur Kılıncı). Benzer şekilde, cevabı “ne” olan “*Kanepenin ortasında ne var?*” (Sudenur) bilmecesi ile cevabı “karakol” olan “*Afrika’da en çok ne bulunur?*” (Eda) örnekleri, “Şaşırtıcı Bilmeceler” başlığı altında verilmektedir.

Cevabını bulmak için iyi bir gözlemin yanı sıra, pratik ve kıvrak bir zekâya sahip olmayı gerektiren bilmeceler, “Zor Bilmeceler” kategorisinde yer almaktadır. Buldurulmak istenenin özelliklerini açıkça anlatmaktan ziyade uzak ve dolaylı yollardan ifade eden mensur bilmece örneklerinin yer aldığı bu bölüm, toplam 361 bilmecedен oluşmaktadır. Cevabı “ateş” olan, “*Her şeyi yer ama hiç doymaz*” (Zeynep Beren Özger) bilmecesi ile site yönetimi tarafından eklendiği belirtilen ve cevapları sırasıyla “çorap” ve “mermi” olan bilmeceler şöyledir: “*Bastım doldu, çektim soldu*”, “Bir kuşum var, düz uçar”.

Sitede yer alan söz konusu bilmece kategorilerinin altında bulunan “Bilmece Ekleyin” bölümünden, belirtilen kutucuğa bilmece yazılabilmektedir. Ardından, diğer kutucuğa bilmecenin cevabı yazılarak, sitenin uygun görülen kategorilerinden birine bilmece eklenebilmektedir. Ekleyen kişinin adı-soyadı ya da rumuzu da belirtildikten sonra “Bilmeceyi Ekle” kısmı seçilerek bilmece siteye kaydedilmektedir. Bir kategoride yer alan herhangi bir bilmece metninin farklı varyantlarının bulunması, okuyanların/dinleyenlerin düşünce, his ve değer anlayışları çerçevesinde bilmecenin yeniden şekillenebildiğini göstermektedir. Site takipçilerinin katkılarıyla zenginleşen bilmece kategorilerinin beğenilmesi ve bazı bilmecelerin paylaşılması, söz konusu türün yeni nesle aktarılması adına önemlidir. Bu aynı zamanda, bilmecelerin, özellikle çocukların kendilerini ifade etmeleri, eğlenmeleri, keyifli vakit geçirmeleri bakımından anlamlıdır. Bunun yanı sıra “Arama” kutucuğuna aranan bilmece ile ilgili olarak herhangi bir kelime yazılarak “Bilmece Ara” kısmı seçildiğinde, mevcut kategoriler arasından bilmece aranabilmektir.

Sitede, site yönetimi ile ziyaretçi kitlesi arasında iletişimi sağlayacak bir bağlantı adresi ya da irtibat numarası bulunmamaktadır. Dolayısıyla, okuyucu kitlesi, mevcut bilmecelere katkılarını, bilmece ile ilgili olumlu-olumsuz eleştirilerini, beğenilerini ifade edememektedir. Yine, sitenin kuruluş amacı, işleyişi vb. konusunda herhangi bir açıklama yer almamaktadır.

Bilmece sitesinin ana sayfasının tasarımından hareketle, bilmecelerin internet sitelerinde yayılmasına hizmet eden site takipçilerinin ağırlıklı olarak çocuklar olduğunu söylemek mümkündür. Çocuklar, çoğunlukla ad-

soyadlarını, bazen de takma adlarını kullanarak bilmeceler eklemektedirler. Çocukların günlük hayattaki bir ihtiyaçtan ziyade, daha çok ev ödevi ya da projelerine destek amacıyla ziyaret ettiklerini düşündüğümüz bilmece siteleri, her ne şekilde olursa olsun, bilmecelerin araştırılmasına, beğenilmesine ve öğrenilmesine hizmet etmesi açısından önemli bir rol üstlenmektedir. Bunun yanı sıra siteye bilmece ekleyen kişilerin tamamının takma adları/rumuzları incelendiğinde, “Avukat”, “Doktor”, “Öğretmen”, “Mühendis” şeklinde kullanıcı adlarının da yazılı olduğu görülmektedir. Bu durum, siteyi takip edenlerin ve dolayısıyla sitenin hedef kitlesinin sadece çocuklar olmadığına işaret etmektedir.

“Bilmece Ara” bölümünün hemen altında, tercih edilen bilmece kategorisiyle ilişkili olabilecek, oradaki öğrenimleri pekiştirebilecek olduğu düşünülen bazı sitelerin isimleri bulunmaktadır. Örneğin; daha farklı bilmecelerin yer alabileceği farz edilen, “Eğitim Sitesi” adlı sitenin ismi verilmiştir. Belirtilen internet sitesine gidildiğinde, “Eğlence-Mizah” başlığı altında bilmece örneklerine rastlanmaktadır. Yine, aşağıda sözünü edeceğimiz, doğrudan bilmecelerle ilgili olan “Bilmece Sitesi”ne gönderme yapılmaktadır. Bilmeceleri ve işlevlerini daha iyi anlama, kavrama imkânını sağlaması açısından bu bağlantılar işlevseldir. Ancak daha önceleri gönderme yapılan bu siteler arasında “Oyun Sitesi”nin de olduğu anlaşılmaktadır. Çocuklar üzerindeki olumsuz işlevleri nedeniyle olacak ki söz konusu bağlantıya erişim, bugün site yönetimi tarafından kısıtlanmıştır.

2.2. Bilmecesitesi.com

“Cevaplarıyla en güzel çocuk bilmeceleri...” başlığıyla ziyaretçilerini karşılayan sitenin isminin yazılı olduğu sol tarafta, yeşil ve pembe renkli birer bluz giymiş, bir erkek ve kız çocuğunun kollarını yukarı kaldırarak güldükleri neşeli bir fotoğrafları yer almaktadır. Koyu yeşil bir zemine oturtulmuş olan sitede, “Bilmeceler ve Cevapları Bilmece Sitesinde” alt başlığının altında, açık yeşil kutucuklarla etiketlenmiş olan bilmece kategorileri bulunmaktadır. “Bilimsel Sorular Bilmeceler”, “Eğitici Bilmeceler”, “İlkokul Bilmeceleri”, “Komik Bilmeceler”, “Meyvelerle İlgili Bilmeceler”, “Saçma Bilmeceler”, “Zor Bilmeceler”, “Bitkilerle İlgili Bilmeceler”, “Hayvanlarla İlgili Bilmeceler”, “Klasik Bilmeceler”, “Manili Bilmeceler”, “Okul Öncesi Bilmeceleri”, “Şaşırtıcı Bilmeceler”, “Çocuk Bilmeceleri”, “İlginç Bilmeceler”, “Kolay Bilmeceler”, “Matematik Bilmeceleri”, “Resimli Bilmeceler” ve “Zekâ Soruları Bilmeceleri” şeklinde gruplanan bilmece başlıklarının hemen yanında, parantez içi bilgi olarak, kaç tane olduğu bilgisi verilmektedir. Söz konusu başlıklara dâhil edilmiş olan toplam bilmece sayısı 4.918’dir.

Kuruluş amacı belirtilmeyen sitenin, kuruluş tarihi olarak, ana sayfanın en altında 2018 yılı yazılıdır. Gün içinde bilmecelere gelen beğeni sayılarının ve bilmecelerin sanal ortamda paylaşım sayılarının değişmesinden hareketle, aktif bir site olduğunu söylemek mümkündür. Bunun yanı sıra, herhangi bir bilmece kategorisi seçildiğinde, her sayfanın

en altında, “Sayfa Güncelleme” ifadesinin karşısında, güncelleme yapılan tarih yer almaktadır. Bu açıdan bakıldığında, 815 rakamıyla en fazla bilmeceyi bünyesinde barındıran “Saçma Bilmeceler” kategorisinin henüz 17 Temmuz’da güncellendiği bilgisi verilmektedir. Bu durum da sitenin hâlâ aktif olduğu bilgisini desteklemektedir.

Gerek sitenin ana sayfasındaki giriş ifadesinden gerek sayfanın canlı ve dikkat çekici renklendirmesinden gerekse bilmecelerin cevaplarının başında yer alan, yukarıda tarif edilen, erkek ve kız çocuk resminden yola çıkılarak, sitenin hitap ettiği kitlenin çocuklar olduğu anlaşılmaktadır. Yine ana sayfanın en altına açılan “Bir bilmece veya yorum paylaşın” bağlantısıyla çocuklara, kendi bildikleri bilmeceleri ekleme veya mevcut bilmecelerle ilgili yorum yazma fırsatı tanınmaktadır. Böylece çocuklar, eğlenip zevk alacakları, dikkatlerini toplayabilecekleri, hayal güçlerini geliştirebilecekleri, sanal da olsa, akranlarıyla birlikte olabilecekleri bir mekânda bir araya gelmektedirler. “Bilmecenin cevabını yazınız” kutucuğuna cevabı ekleyen ve ismini ya da kullanıcı adını belirtip girmiş olduğu verileri kaydeden çocukların bilmecesinin sitede yayınlanması, bir taraftan onların öğrenme ve sosyalleşme süreçlerine katkı sağlarken, diğer taraftan yeteneklerini sergilemelerine fırsat vererek onların akran grubundaki saygınlıklarını arttırmaktadır.

“Bilimsel Sorular Bilmeceler” kategorisinde yer alan sorular, başlıktan da anlaşılacağı üzere, bilmecedan ziyade, günlük hayatta karşılaşılabilecek olan bazı olay ya da durumları “neden?”, “nasıl?”, “niçin?”, “ne zaman?”, “ne kadar?” sorularıyla kavratmaya, öğretmeye yöneliktir. Tamamı site yönetimi tarafından eklenmiş olan toplam 101 sorudan oluşan bu gruba örnek olarak şu soruyu vermek mümkündür: *“Tek yumurta ikizlerinin parmak izleri neden aynı değildir?”. Sorunun cevabı ise şöyledir: “Tek yumurta ikizleri aynı DNA’ya sahip olsalar da hücre yapıları aynı değildir, dış görünüşünüzü genleriniz belirlemez. Parmak izleri ise vücutta maruz kalınan hormonlara bağlıdır. İki hücrenin hormon seviyesi farklı olduğu için, parmak izleri de aynı olmaz”.* Tek cümlelik bilimsel sorulardan oluşan bu başlık altında verilen cevaplarla ilgili olarak kaynak gösterilen, atıf yapılan herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Soruların başında, kırmızı kutucukların içinde, beyaz renkli soru işareti simgesi bulunmaktadır. Diğer kategorilerdeki bilmecelerden önce de aynı şekilde yer alan bu simge, okuyucunun dikkatini çekme işlevine sahiptir.

“Eğitici Bilmeceler”, çocuklara, ağırlıklı olarak çeşitli bilim ve sanat dallarını, meslekleri, çalışma alanlarını öğretme işlevlerine sahiptir. Site yönetimi tarafından eklenen bu bilmecelere örnek olarak şunları vermek mümkündür: *“Birey, aile, toplum / Daha var birçok kurum / Bunları inceler bu bilim dalının uzmanları / Araştırırlar benzeri ve farklılıkları”* , *“Eyer üzerinde, dizginler elde / Tek ya da takımlar hâlinde / Unutmamak gerekir / Asıl kahramanı elbette”.* İlkinin cevabı “sosyoloji”, diğerininki “binicilik” olan örneklerde görüldüğü gibi bu başlık altında daha çok 4 mısradan

oluşan manzum yapıdaki bilmeceler yer almaktadır. Bunun yanı sıra “Sihirlidir sanki koşturur peşinden toplu iğneleri” örneğindeki gibi, az da olsa, tek satırdan oluşan bilmecelere de rastlanmaktadır.

“İlkokul Bilmeceleri” kategorisinde yer alan 153, “Çocuk Bilmeceleri” başlığı altında yer alan 263 bilmece, ağırlıklı olarak ilkökul düzeyindeki çocuklara, çeşitli kavram, nesne ve varlıkları öğretmeye yöneliktir. Cevabı “kaval” olan, “*Ağız içinde dil, haydi bunu bil*” (Sümeyye) ile cevabı “postacı” olan “*Çantam var omuzumda, haberler var çantamda*” (Nisa) bilmeceleri bu başlıklar altında yer almaktadır. Bilmeceleri ekleyenlerin kullandıkları “ponçık”, “prenses” gibi takma adlardan yola çıkılarak, bu başlıkların takipçilerinin de ilkökul düzeyindeki öğrenciler, çocuklar olduğunu söylemek mümkündür.

“Komik Bilmeceler”, toplam 453 bilmece örneği ile en sık ziyaret edilen, bilmece eklenen, güncellenen ikinci kategoridir. Ağırlıklı olarak, cevabı verilen bilmece cümlesinin içinde ya da herhangi bir kelimesinde saklı olan bu bilmeceler, okuyucuları/dinleyicileri şaşırtma, güldürme ve eğlendirme işlevleriyle öne çıkmaktadır. İlkinin cevabı “teleferik”, diğerininki “Danimarka” olan bilmece örnekleri şöyledir: “*Erik çöpe atılırsa ne olur?*” (Melek), “*Markası olan ülkeye ne denir?*” (Enes).

“Meyvelerle, Bitkilerle ve Hayvanlarla İlgili Bilmeceler” başlıkları altında yer alan, sırasıyla 78, 125 ve 270 tane bilmece örneğinde, meyve, bitki ve hayvanların en belirgin özellikleri tarif edilerek ne oldukları buldurulmaya çalışılmaktadır. Meyvelerle ilgili olarak, cevabı “kiraz” olan “*Görünüşü al, tadı bal*” (Hatice) bilmecesini, bitkilerle ilgili olarak, cevabı “havuç” olan “*Yer altında kırmızı kazık, bunu bilemezsen sana yazık*” (Gül) ve hayvanlarla ilgili olarak, cevabı “zürafa” olan “*Uzun boylu, uzun bacaklı, desenli giysili, küçük kulaklı*” bilmecelerini örnek vermek mümkündür.

“Saçma Bilmeceler” başlığı altında, cevabı, beklenenden çok farklı olan, tahminde bulunanın yanılma ihtimali yüksek olan bilmeceler yer almaktadır. İlkinin cevabı “donat”, diğerinin cevabı “albay”, sonuncunun cevabı “serçe parmak” olan, “*Donmuş ata ne denir?*” (Ümmetnur Rona), “*Kırmızı giyinen erkeğe ne denir?*”, “*Hangi parmak uçar?*” (Ayşe) bilmeceleri sitede paylaşılanlar arasındadır. 815 tane bilmece ile en fazla ziyaret edilen, beğeni alan, paylaşım yapılan, bilmece eklenen bu bölümde yer alan bilmecelere kullanıcıların ilgisinin yoğun olduğu görülmektedir.

“Zor Bilmeceler” kategorisinde, tahmini zor olan, muhatabı yanıltmaya ve şaşırtmaya yönelik bilmeceler bulunmaktadır. İlkinin cevabı “mısır”, diğerininki “kabak çekirdeği” olan, “*El alır, ambar almaz*” (Elif), “*Allah’ın işi, karnından dişi*” (M. Enes ve Ravza) örnekleri, ağırlıklı olarak hitap ettiği kesim açısından bakıldığında, muhatabı zorlayacak olan bilmecelerdir. Bunun yanı sıra bu kategoride, tekerleme özelliği gösteren bazı bilmecelere de yer verilmektedir. Saim Sakaoğlu’nun ifade ettiği üzere, oyunlarda eş seçimi, ebe çıkarma gibi işlevleri olan bazı tekerlemeler,

içlerindeki soru unsurunun ağır basması nedeniyle bilmece olarak da söylenebilmektedir (Sakaoğlu, 1973: 6528-6531). Site yönetimi tarafından eklenen masallardaki şu tekerleme, cevabı “ayı” olan bir bilmece olarak kayıtlıdır: *“Mesel mesel maliki / Kulakları on iki / İnanmazsan say da bak / On ikidir on iki”*.

Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, bilmece türü denince ilk akla gelen örnekler “Klasik Bilmeceler” başlığı altında verilmektedir. Site yönetimi tarafından eklenen, ilkinin cevabı “karınca”, diğerininki “nar”, sonuncununki “sabun” olan şu bilmeceler bu duruma örnektir: *“Karşıdan baktım hiç yok, yanına vardım pek çok”, “Pazardan aldım 1 tane, eve geldim 1000 tane”, “Bilmece bildirmece el üstünde kaydırmaca”*. “Kolay Bilmeceler” kategorisinde de benzer şekilde eskiden beri bilinegelen bilmecelere yer verilmektedir. Cevabı “tren” olan *“Sıra sıra odalar, birbirini kovalar”* (Havanur Çalışkan) bilmecesi bu duruma örnektir. Öyle ki ilk kategoride verilen bilmece örneklerinin aynıları burada da yer almaktadır. Bunun yanı sıra “Klasik Bilmeceler” başlığı altında, İlhan Başgöz’ün de belirttiği üzere, bir atasözünün bilmece, bir bilmecenin de atasözü olarak söylenebileceği örnekleri ile karşılaşmaktadır (Türkyılmaz 2007: 117). Cevabı “yardımlaşma” olarak bir bilmece şöyledir: *“Bir elin nesi var iki elin sesi var”* (Meral).

“Manili Bilmeceler” kategorisinde, bilmeceler ile manilerin iç içe geçmiş olduğu dörtlüklerle karşılaşmaktadır. Burada yer alan bazı manili dörtlüklerine bakıldığında, kimi zaman hiçbir değişikliğe uğramadan bilmece olarak sorulduğu görülmektedir. Bilmecelerin çoğunun soru anlamı taşımayan bir yapıda olmasıyla açıklanabilecek olan bu duruma, cevabı “timsah” olan şu örneği vermek mümkündür: *“Yeşildir yaprak gibi / Dişlidir tarak gibi / Gizli gizli yaşar / Yakalar avcı gibi”* (Kader). Benzer şekilde, “Okul Öncesi Bilmeceleri” başlığı altında yer alan 231 tane bilmecenin çoğu, mani şeklinde kafiyeli manzum yapılardan oluşmaktadır. Bu dörtlükler, henüz okula başlamamış olan çocuklara, somut / soyut bir nesne ya da durumu, belli bir ritim ve ses tekrarlarıyla sunan bilmecelerdir. Site yönetimi tarafından eklenen ve cevabı “ağaç” olan bir bilmece şöyledir: *“Uzun uzun uzanır / Yeşillere bezenir / Kırmızı don giyerek / Arşa kadar uzanır”*.

“Şaşırtıcı Bilmeceler” başlığı altında bulunan 384, “İlginç Bilmeceler” başlığı altında yer alan 411 bilmece, diğer internet sitesinde olduğu gibi, muhatabın, bir olayı ya da bir kavramın anahtar noktalarını “Kim?”, “Ne?”, “Nerede?”, “Ne Zaman?”, “Nasıl?”, “Niçin?” soruları ile ayrıntılı bir biçimde düşünüp ortaya koymasına olanak sağlamakla birlikte cevap hep beklenmedik bir şekilde verilmektedir. İlkinin cevabı “gelecek”, diğerininki “hoparlör” olan bilmeceler şöyledir: *“Önünde olan ama göremediğin şey nedir?”* (Eylül), *“Kim sessiz konuşmayı sevmez?”* (bilmecesitesi.com).

“Matematik Bilmeceleri” ve “Zekâ Soruları Bilmeceleri” başlıkları altında, büyük oranda, şekil, sayı, çoklukların özelliklerini ve aralarındaki

ilişkileri kavratmaya çalışan, resimli ve renkli soru örnekleri bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak ilkökul düzeyindeki çocuklara yönelik olan bu soruların bazıları, herhangi bir şekil ya da tablo kullanılmadan tek cümleden oluşmaktadır. Cevabı “115” olan bir matematik bilmecesi şöyledir: “İki sekiz bir dokuz üç yirmi bir otuz kaç yapar?” (Yakup).

“Resimli Bilmeceler” kategorisinde yer verilen 62 tane bilmecede, görsellerin ardına gizlenmiş olan herhangi bir hayvanı, bitkiyi, nesneyi vb. buldurmaya yönelik şekillerin yanı sıra, mensur olarak ifade edilen ve cevabı istenen herhangi bir sorunun resimlerle canlandırıldığı görülmektedir. Çocukların dikkatini çekebilecek bir büyüklükte ve canlı renklerle boyanmış olan bu resimler, dikkatin toplanması ve soruya odaklanılması adına işlevseldir.

Bilmece kategorilerinden sonra “Tavsiye Siteler” başlığı yer almaktadır. Burada “Alttaki siteleri de ziyaret edebilirsiniz” açıklamasıyla “Eğitim-Kültür Siteleri”, “Eğlence-Mizah Siteleri” ve “Oyun Siteleri” alt başlıkları verilmektedir. İlk iki sitede, bilmece ile münasebeti olan mani ve tekerleme gibi anonim türlerle, masal ve fıkra gibi sözlü nesir türlere gönderme yapılmaktadır. Henüz yeni kurulmuş olan bir site olması nedeniyle olacak ki oyun sitelerine erişim mümkündür. Oyun oynamak isteyen kullanıcılar, oyun isminin üzerine tıkladıklarında oyunu oynayabilmektedirler. Çocukların saatlerce bilgisayar başında hareketsiz kalıp, enerjilerini boşaltamamalarına, hırçın ve saldırgan olmalarına, hatta ekrandan yayılan radyasyon nedeniyle epilepsi (sara) nöbetlerine sebep olan bu oyun siteleri olumsuz işlevlere sahiptir.

Sitenin ana sayfasında, site yönetimi ile kullanıcıları arasında iletişim kurmayı sağlayacak telefon numarası, mesaj kutusu gibi bir bağlantı bulunmamaktadır. Kullanıcıların, eklemek istedikleri herhangi bir bilmeceyi siteye ekleyebilmeleri ancak iletişim adreslerine geri dönüt alamamaları bir eksikliklerdir. Buna rağmen, “Yorum Paylaşın” bölümünden, söz konusu sitede yer alan herhangi bir bilmeceye yorum yapabilmektedir.

3. Bilmecelerin İnternet Sitelerindeki Seyri

Hakkında bilgi verilen ilk internet sitesinde yer alan “Bilmeceler” başlığı altında, bilmecenin Türkiye ve Türk dünyasının diğer bölgelerinde yayınlanmış bilmece kitapları, folklor ve halk edebiyatı kaynakları ve bazı sözlük ve ansiklopedilerdeki bilmece tanımlamaları ve tasnifleri üzerinde durulması beklenirken, tatmin edici bilgiler bulunmamaktadır. Bilmece üzerine mevcut tanım ve açıklamaların İsmet Zeki Eyüboğlu’dan alındığı belirtilmekle birlikte, yazarın herhangi bir çalışması kaynak olarak gösterilmemektedir. Bu bölümde, bilmece türünün kökeni ve teşekkülü hakkında da herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bilmecelerin biçim ve yapı özellikleri, işlevleri, bilmece sorma ve cevaplama geleneği konusunda verilen bilgiler de son derece yüzeysel ve konuyla ilgili mevcut çalışmalara değinilmeden sözü edilen bilgilerdir. Diğer internet sitesinde ise doğrudan

bilmece tasniflerine yer verilmekte, söz konusu açıklamalara dahi değinilmemektedir.

İnternet sitelerinde yer verilen bilmecelerin neye göre tasnif edildiği konusunda herhangi bir açıklamaya rastlanmadığı gibi, mevcut bilmece örnekleri arasında, sahadan derlenen nitelikli bilmece metinlerine de yer verilmediği görülmektedir. Öyle ki bir kategori altında dâhil edilen bilmecenin aynı başka bir kategori altında da görmek mümkündür. Site kullanıcılarının ağırlıklı olarak çocuklardan oluşması nedeniyle, onlara özellikle ev ödevlerinde yardımcı olabilecek başlıkların tespit edilmesi şeklinde ortaya çıkmış olabileceğini düşündüğümüz bu tasnifler, bir sözlü kültür ürünü olan bilmece türünün internet ortamında farklı şekillerde sınıflandırılabilmesini de göstermektedir. Yine, site yönetimi tarafından eklendiği belirtilen bilmecelerin nereden alındığına dair bir açıklama yapılmamaktadır.

İçinde bulunulan zamanın ve toplum yapısının değişmeye başlamasıyla beraber bilmece sorma ve cevaplama geleneği bugün sözlü gelenekte giderek zayıflamaktadır. Kitle iletişim araçlarının bu kadar yaygın olmadığı zamanlarda belli kurallar çerçevesinde sorulan ve cevaplanan bilmecelerin, bugün büyük oranda bir zekâ oyunu, eğlenme ve hoş vakit geçirme işlevleriyle kullanılıyor olması nedeniyle tür ve şekil özellikleri yönünden zayıflaması hatta bilmece özelliğini kaybetmesi internet sitelerindeki bilmeceler için de geçerlidir. Kentleşme ile birlikte sosyal, kültürel ve ekonomik yaşamdaki değişikliklerin de etkisiyle çocuklar bugün büyük oranda okullarda bir araya gelmekte, bilmece türü ile belki de sadece derslerde karşılaşmaktadır. Bilmece türünün teorik olarak öğrenilmesi, günlük hayatta çok fazla kullanılmaması bilmece metinlerinin yeterince bilinmemesine ve bu bağlamda uygun başlık altında değerlendirilememesine neden olmaktadır. Öyle ki sözünü ettiğimiz ilk sitede yapılmış olan bilmece tasnifinin benzeri, ikinci sitede de yer almaktadır. Yine, site editörleri tarafından, kaynak gösterilmeden eklenen bilmecelerin çoğunun birbiriyle aynı olduğu dikkat çekmektedir.

Karşılıklı bilmece sorma ve cevaplama geleneğinin önemli unsurlarından biri olan soran ve dinleyici/ler ilişkisi, internet sitelerindeki bilmecelerde okuyucu ve yayıncı/editör ilişkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu ilişki, bilmecelerin yeni icra ortamlarından biri olan internet sitelerine eklenen bilmeceler ve mevcut bilmecelere yapılan yorumlar aracılığıyla sağlanmaktadır. Sözü edilen her iki internet sitesinde de site editörleri ile kullanıcıların iletişime geçilebileceği bir bağlantı belirtilmemektedir. Böyle bir iletişim kanalının olması, sitenin içeriğinin, kullanıcı-editör ilişkisi çerçevesinde daha iyi bir hâl almasını sağlayacaktır. Bunun yanı sıra bilmece sitelerinde, bilmecelerden önce ve bilmecelerin cevapları sırasında yer verilen bazı resim, fotoğraf ve işaretler, çocukların dikkatini çekmek, soruya odaklanmalarını sağlamak adına anlamlıdır.

Sözü edilen internet sitelerinin ilkinde en fazla beğenilen, paylaşılan ve yorum yapılan bilmecelerin “Komik Bilmeceler”, diğerinde ise “Saçma Bilmeceler” başlıkları altında verilen bilmeceler olduğu görülmektedir. Bu durum, her ne kadar tablet, konsol ve internete bağımlılıkları olsa da çocukların, şaşırtıcı, eğlendirici ve keyif verici işlevleri nedeniyle bilmecelere ihtiyaç duyduklarını göstermektedir. Bilmecelerin sanal da olsa paylaşılması, sözlü kültür ürünlerinin sürekliliğinin sağlanması adına olumlu bir süreçtir. Bunun yanı sıra söz konusu internet sitelerinde, bilmece başlığı altında matematik sorularının verildiği de görülmektedir. Sitelerin, bilmece türünü ve özelliklerini bilen uzmanlar tarafından hazırlanmaması ya da siteyi kuran kişilerin konuyla ilgili uzmanlara danışmalarını böylesi sonuçlara sebep olabilmektedir.

4. Sonuç

Bireylere düşünmeyi, soru sormayı, sorulan soruya odaklanıp cevap bulmayı öğretmenin yanı sıra, içinde yer aldığı toplum duygu ve düşünce dünyasını, hayata bakışını, değer yargılarını, diğer bir ifadeyle, kültürünü yansıtmaya açısından da işlevsel olan bilmeceler, sözlü ve yazılı kültür ortamlarından sonra internet sitelerinde de icra edilmeye başlanmıştır. Eğitim, kültür aktarımı ve mizah bağlamında son derece işlevsel olan bilmecelerin icra edildiği bu zemin, özellikle, teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelerin doğal bir sonucudur. Çocuk eğitim CD (DVD)’lerinin içinde yer alan bilmece bölümlerinin, çocuk kanallarında yer verilen bilmece programlarının ardından, internetin çoğu eve girmesiyle birlikte, internet siteleri de kendine özgü bir zaman, mekân, araç ve araçlarla bilmeceleri okuyucu/dinleyici kitlesine aktaran bir mekân olmuştur. Özellikle çocuk dünyasını yansıtan bilmecelerin, internet ortamında icrası, kültürel belleğin korunması ve aktarılması bakımından önemlidir.

Bilmecelerin büyükler tarafından, birtakım kurallar çerçevesinde sorulduğu ve cevaplandığı, kitle iletişim araçlarının olmadığı zamanlar bugün oldukça eskide kalmıştır. Ancak bireylerin, eğlenme ve hoşça vakit geçirme, sosyalleşme, birbiriyle iletişime geçme ihtiyaçları devam etmektedir. Bu ihtiyaçların giderildiği sosyal mekânlardan biri, sanal da olsa, bilmece siteleridir. Yaşanılan zamanın gereklilikleri, birey ve toplumun ihtiyaçları doğrultusunda, bilmeceler, sözü edilen işlevlerini yeni bir mekân olan bilmece sitelerine devam ettirmektedir. Yani, işlev korunmakta ancak bağlam değişmektedir.

Kullanıcı ve takipçileri ağırlıklı olarak çocuklar olan bu sitelerin daha verimli ve işlevsel olması adına, kanaatimizce, disiplinler arası çalışmaya gidilmelidir. Söz konusu çalışmalara, internet sitelerinin içeriklerinden başlanmalıdır. Bilmecelerle ilgili temel bilgilerin yer aldığı bölümlerin ve bilmece metinlerinin Türk halk edebiyatı, Türk halk bilimi alanında uzman kişiler tarafından incelenmesi faydalı olacaktır. Ardından, bilmeceler hakkında verilen bilgilerin, çocukların eğitim düzeylerine uygun olup olmadığı, görsel ve yazılı metinlerin çocuklar için anlaşılır ve dikkat çekici

olup olmayacağı noktasında pedagogların ve psikologların yardımı alınmalıdır. Bunun yanı sıra sitenin ana sayfasına, site editörü ile iletişime geçilebilecek bir adres ya da bağlantı verilmelidir.

Bilmece sitelerinde, yanıp sönen, ışıklı ve renkli reklamlara sıklıkla yer verildiği dikkat çekmektedir. Bu reklamlar, ağırlıklı olarak “Ünlü Oyunlar”, “Şimdi Oyna” başlıklarıyla verilen oyun sitelerine gönderme yapmaktadır. Çocuklar üzerindeki olumsuz etkileri göz önüne alındığında, bu reklamlarından da denetlenmesi yerinde olacaktır. Söz konusu reklamların, çocukların en fazla rağbet gösterdikleri oyunlara göre her gün güncellenmesi, sitelerin takip edildiğinin de bir göstergesidir. Bir bilmece metnini okurken de araya girebilen bu oyun reklamların, uzman kişilerin desteğiyle kaldırılması, eğer reklamlardan gelir elde ediliyorsa, çocuklar için faydalı olabilecek bağlantıların verilmesi uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- AÇA, Mehmet (2009). “Türk Halk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi”. *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*. İstanbul: Kriter Yayınları. s. 447-564.
- AÇA, Mehmet (2013). “Tıva Bilmeceleri”. *Türk Halk Edebiyatı İncelemeleri <Saim Sakaoğlu Armağanı>*. Ed. M. Ergun. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları. s. 121-139.
- ATALAY, Besim. (2013). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri)*. Birleştirilmiş Birinci Baskı (Cilt I-II). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAŞGÖZ, İlhan ve TİETZE, Andreas (1999). *Türk Halkının Bilmeceleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BÜYÜKOKUTAN TÖRET, Aslı (2017). “Tekerlemelerin Oluşum ve Aktarımında Yeni Bir Ortam: Tekerleme Siteleri”. *Turkish Studies Dergisi*, 12 (22), s. 883-898.
- ÇELEBİOĞLU, Âmil ve ÖKSÜZ, Yusuf Ziya (1979). *Türk Bilmeceler Hazinesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- ELÇİN, Şükrü (1993). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İNAN, Abdülkadir (1998). Makaleler ve İncelemeler. I. Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. s. 353-358.
- KAYA, Doğan (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim (1973). “Folklor ve Halk Edebiyatı Arasındaki Münasebetler II”. *TFA*, Yıl 24, 14 (282), s. 6528-6531.
- SAKAOĞLU, Saim (1983). “Bilmece Terimi Üzerine Notlar”. *Türk Kültürü Araştırmaları XVII-XXI/ 1-2, 1979-1983*, s. 226-243.
- ŞİMŞEK, Esmâ (2003). “Bilmeceler”. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi*. III. Cilt. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. s. 222-250.
- TÜRKYILMAZ, Dilek (2007). *Türk Dünyasında Bilmece*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Elektronik Kaynaklar

URL-1: www.bilmecelerimiz.com (Erişim: 10. 06. 2018)

URL-2: www.bilmecesitesi.com (Erişim: 05. 07. 2018)